

CERCETĂRI ETNOSOCIALE, ETNOSIHOLOGICE ȘI ETNOISTORICE

Victor ȚVIRCUN

INTEGRAREA EMIGRANȚILOR DIN ȚARA MOLDOVEI ÎN SOCIETATEA RUSĂ
ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Rezumat

**Integrarea emigranților din Țara Moldovei
în societatea rusă în secolul al XVIII-lea**

Istoria fluxurilor migratorii din Principatul Moldovei în țările vecine reprezintă unul din cele mai cercetate subiecte în istoriografia modernă. În numeroasele publicații se analizează cauzele și premisele, formele și intensitatea fluxului, precum și repercusiunile de ordin demografic asupra teritoriului. În articol se analizează un aspect mai puțin cunoscut al acestui proces migrator al moldovenilor în Rusia pe parcursul secolului al XVIII-lea, și anume problemele lor de integrare și incluziune în comunitatea rusă. În baza a numeroase documente – partea importantă care pentru prima dată este inclusă în circuitul științific – autorul se referă la grupurile sociale de emigranți și specificul procesului lor de integrare. Este analizată documentar politica conducerii rusești în vederea realizării condițiilor favorabile și preferențiale, pentru facilitarea acomodării nou veniților din Principatul Moldovei.

Cuvinte-cheie: migrație, emigrare, Principatul Moldovei, Imperiul Rus, nobilimea mică, clasa militară de serviciu, cavaleria, așezări militare, miliția de frontieră

Резюме

Интеграция эмигрантов из Молдавского княжества в российское общество на протяжении XVIII столетия

История миграционных потоков из Молдавского княжества в сопредельные страны является одной из активно исследуемых тем современной историографии. В многочисленных публикациях рассматриваются причины и предпосылки возникновения миграции, формы и интенсивность ее движения, а также демографические последствия для княжества. Данная публикация посвящена наименее изученной стороне эмиграции молдаван в Россию на протяжении XVIII столетия – проблеме их интеграции в российское общество. На основе многочисленных документов, значительная часть которых впервые вводится в научный оборот, автор обозначает основные социальные группы эмигрантов и особенности процесса их интеграции. Документально проанализирована политика российского правительства по созданию благоприятных и льготных условий для упрощения натурализации новоприбывших из Молдавского княжества.

Ключевые слова: миграция, эмиграция, Молдавское княжество, Российская империя, дворянство,

военнослужилое сословие, гусарские полки, военные поселения, ландмилиция.

Summary

The integration of emigrants from the Moldavian principality in Russian society during the XVIII century

The integration of emigrants from the Moldavian principality in Russian society during the XVIII century. The history of migration flows from the Moldovan Principality to the neighboring countries is one of the most researched topics of the modern historiography. Numerous publications address the reasons of migration occurrence, its forms and intensity of traffic and the demographic consequences for the Principality. This article is dedicated to a less researched side of the Moldovan immigration to Russia during the XVIII century and the problem of their integration into the Russian society. Based on numerous documents, the majority of which are being introduced into the academic circuit for the first time, the author identifies the main social groups of immigrants and the specifics of their process of integration. Documental analysis portrays the policies pursued by the Russian government to create favorable conditions to simplify the naturalization of the newly arrived from the Moldovan Principality.

Key words: migration, immigration, Moldovan Principality, Russian Empire, nobility, class of the military, hussar regiments, military settlements, land police.

Problema migrației populației Țării Moldovei pe tot parcursul secolului al XVIII-lea în țările vecine, inclusiv în Rusia, a fost reflectată în mai multe publicații [5, p. 80-88; 10; 33; 36, p. 36-45; 38, p. 16-17]. În cea mai mare parte acest fenomen a fost cercetat din punct de vedere al cauzelor migrației, formelor și fluxului ei, precum și consecințelor demografice. Totodată, în afara atenției cercetătorilor a rămas un bloc de probleme ce țin de procesul integrării emigranților moldoveni, precum și a altor etnii în spațiul economic, politic și sociocultural al noii țări de reședință. Materialul de față nu pretinde la un studiu care să elucideze toate aspectele temei date. Obiectivul principal constă în abordarea problemei în cauză ca una inedită în istoriografia contemporană și va stipula unele particularități ale acestui proces.

Spre deosebire de perioadă precedentă, secolul al XVIII-lea a devenit cel mai zguduitor și dramatic pentru populația Țării Moldovei. Procesele migratoare au început să cuprindă toate straturile sociale ale principatului,

au devenit mai frecvente și masive din cauza numeroaselor războaie ce au trecut prin teritoriul țării. Totodată, merită de menționat că în secolul al XVII-lea emigrația populației din țară avea un caracter temporar. Oamenii să refugiau în țările vecine – Țara Românească, Uniunea statală polono-lituaniană (Rzeczpospolita), mai rar în Imperiul Habsburgic, pe timpul campaniilor militare, năvălirii hoardelor tătarești, foametei sau epidemiilor, după care să întorceau înapoi. În secolul al XVIII-lea se schimbă radical atât geografia emigrației și fluxul ei, cât și durată. Populația pleca din țară cu totul, fără a avea scopul de a se mai întoarce.

Catastrofa militară suferită în iulie 1711 de către trupele ruso-moldave pe Prut a însemnat, concomitent, și eșecul partidei propuse de Principatul Moldovei. Mulți dintre susținătorii ei activi au fost nevoiți să-și părăsească meleagurile natale de frica represaliilor din partea autorităților otomane. Spre deosebire de ostașii de rând, care luptaseră împotriva armatei lui Mehmed Baltadji pașa, dregătorii importanți, sprijinitori ai lui Dimitrie Cantemir, n-ar fi putut să-și găsească refugiu în codrii sau în munții Moldovei [21, p. 16].

În afară de aceasta, cavaleria tătarească și posturile de control ale domnitorului muntean blocau drumurile pe unde se putea fugi în țările învecinate – Țara Românească și Transilvania [21, p. 16.], locuri tradiționale, la acea vreme, pentru migrarea moldovenilor. Drumul spre Polonia – altă direcție a fluxurilor de migranți din principat – era închis de detașamentele așa-ziselor „stanislavici”. Rămânea o singură salvare: să urmeze armata lui Petru I, aflată în retragere.

De plecarea lui Dimitrie Cantemir din Moldova este legată una dintre nenumăratele inexactități referitoare la istoria relațiilor moldo-ruse, și anume strămutarea în Rusia, împreună cu domnitorul, a 4000 de moldoveni – femei și bărbați. Prima oară această cifră apare în cererea lui Cantemir, adresată lui Petru cel Mare la 1 august 1711 [19, p. 387-389. Nota nr. 4651]. De atunci și până în prezent, această informație „migreză” de la un autor la altul în nenumărate lucrări și articole, dedicate atât biografiei domnitorului, cât și istoriei relațiilor moldo-ruse de la începutul secolului al XVIII-lea [2, p. 223; 16]. Însă documentele existente în arhive sau cele publicate demonstrează că cifra menționată este departe de a fi cea reală.

După părerea noastră, numărul de moldoveni indicat de Cantemir nu este cel al oamenilor care s-au strămutat împreună cu el în Rusia, ci numărul compatrioților săi – femei și bărbați, care au părăsit Principatul Moldovei după catastrofa de la Prut, toți fiind trecuți de către domnitor pe lista generală de persoane prezentată lui Petru I la sfârșitul lui iulie 1711. Suntem înclinați să credem că în listă au fost înscrși atât supușii principelui, cât și moldovenii intrați în serviciul regimentelor neregulate ale armatei ruse, încă înainte de 1711 [34, p. 79-81].

Trebuie amintit și faptul că nici pe departe toți cei ce părăsiseră teritoriile stăpânite de Imperiul Otoman

vroiau să se stabilească într-o țară necunoscută și atât de depărtată. Mai mult decât atât, o mare parte dintre ei prefera să aștepte trecerea tulburilor ani de după război în mai apropiata Rzeczpospolita [31, p. 16], deoarece nu credeau în perspectiva primirii de la statul rus a unei slujbe demne de poziția și rangul lor și nici în acordarea de compensații materiale din partea guvernului rus pentru pierderile suferite în timpul războiului.

Dacă pământurile și sumele pentru întreținere, ca și privilegiile sociale datorate de Petru I refugiaților moldoveni [19, p. 62-63] îi conveneau mai mult sau mai puțin lui Dimitrie Cantemir, perspectiva rămânării definitive în Rusia nu intra defel în planurile fostului hatman Ion Neculce și ale altor boieri din suita domnitorului. Ei intenționau să rămână aici doar până vor trece vremurile grele de război, iar când se vor ivi circumstanțe favorabile să se întoarcă în țară [3, p. 401].

Speranțele hatmanului de a se întoarce cât mai curând în Moldova erau motivate de neîncrederea în trădnicia păcii de la Prut și de zvonurile tot mai insistente cu privire la revanșa neîntârziată a Rusiei pentru înfrângerea de la Stănilești [29, p. 78-79]. În afară de aceasta, intuiția și experiența pribegiilor trăite mai demult, dincolo de hotarele țării [4, p. 362] îl făceau pe I. Neculce să creadă că nu peste mult timp pacea va urma războiului, oștile străine care au năpădit Moldova, așa cum s-a mai întâmplat, se vor întoarce acasă, iar în Principat vor înceta tulburările și fărădelegile.

Refuzul hatmanului și al altor boieri care l-au însoțit pe Cantemir de a se depărta de granițele Moldovei se explică și prin faptul că ei nu vroiau nicicum să își lase în voia sorții averile din Principat, deloc mici, de altfel, sau să renunțe definitiv la ele.

Cauzele refuzului îndârjit al lui Ion Neculce și al altor boieri de a-l mai urma pe Dimitrie Cantemir nu erau numai de ordin material. Mediul politic și social, mentalitatea în care au fost educați și au trăit se deosebeau mult de cele în care ajunseseră emigrând din Principat. Nici strânsele legături istorice, culturale și spirituale, nici faptul că aveau aceeași religie nu ștergeau deosebirile existente între societatea moldavă și cea rusă de la începutul de secol XVIII. Una dintre ele era condiționată de organizarea politică și de forma puterii. Regimul puterii monarhice absolute, instalat în această perioadă în Rusia, genera, pe de o parte, divinizarea ei, inaccesibilitatea ei pentru muritorii de rând, iar pe de altă parte, transformarea tuturor locuitorilor țării, indiferent de originea și apartenența lor socială, în executanți docili ai ordinilor și dispozițiilor țarului.

Cu excepția acestui grup de nobili moldoveni, alți emigranți din Țara Moldovei, care l-au însoțit pe D. Cantemir, au rămas în Rusia, stabilindu-se cu traiul permanent în acest stat. După structura lor socială și ocupație, putem determina patru categorii de emigranți moldoveni. Pe primul plan să află reprezentanții nobilimii. După ei urmează cea mai numeroasă – slujitori militari. Pe locul trei – clericii și pe locul patru – negustorii.

Reprezentanții fiecărui strat social nominalizat aveau un diferit nivel și ritm de integrare în societatea rusă.

Urmare evenimentelor din anul 1711, începe istoria apariției clanurilor moldovenești în nobilimea rusă. Însă procesul integrării în cadrul aristocrației nu a fost atât de simplu, cum ni se pare de la prima vedere. În perioada respectivă, nobilimea rusă nu prezenta ceva omogen. Cel mai important strat a fost compus de aristocrația ereditară, care se afla la slujbă de stat la curtea țarului, administrația civilă centrală ori locală sau militară. Reprezentanții acestui grup au fost posesori ai unor moșieri mari și mii de iobagi, erau incluși în așa-numita Cartea de Catifea din 1687, precum și în alte registre speciale de stat [17, p. 220-234]. Din aceasta rezidă că nu toți boierii și slujitorii veniți cu D. Cantemir au avut posibilitatea de a pretinde la acordarea titlului de nobil rus. Ultima a fost condiționată și de faptul recunoașterii stăpânirii ruse.

După cum am menționat mai sus, nu toți compatrioții lui D. Cantemir au dorit să rămână în Rusia. În schimb, alții, care au luat decizia să se stabilească cu traiul în Rusia, au primit în proprietate peste 680 de gospodării țărănești în regiunile Harkov și Iziium, cere anterior au aparținut general-maiorului Fiodor Șidlovski, căzut în dizgrație, precum și moșiile din regiunea Kursk a guberniei Azov [33, p. 97-98]. Este necesar de menționat că boierii și slujitorii moldoveni nu au intrat imediat în posesia acestor moșii. S-au cerut ani în șir de umblări prin instanțe locale și centrale, zeci de scrisori și adresări până când au obținut documentele necesare care confirmau dreptul de proprietate asupra bunurilor.

Situația s-a schimbat radical în anul 1719, atunci când în urma ucuzului lui Petru I și confirmării din partea Senatului Guvernamental, personal după fiecare proprietar au fost întărite drepturile lor ereditare pe moșii și țărani ce locuiau acolo [17, p. 82]. Așadar, în baza actelor adoptate, toți boierii și slujitorii veniți cu D. Cantemir care au obținut dreptul la proprietate s-au încadrat în nobilimea ereditară rusă, punând începutul clanurilor moldovenești din Rusia. Printre cele mai cunoscute familii de acest gen putem numi dinastiile Aga, Abaza, Apostol-Chigheci, Bantâș, Karaiman-Kulikovski, Ivanenko, Tanski ș.a. Pe parcursul următoarelor decenii, mulți descendenții ai acestor familii au stabilit legături de rudenie cu cele mai vestite familii de aristocrați ruși și ucraineni – Golițan, Lobanov-Rostovski, Passek, Trubețkoi și altele [7, p. 36-38; 13; 18, p. 311-312; 26, p. 3; 39, p. 9].

O trăsătură specifică a acestei perioade constă în aceea că, alături de calea descrisă a integrării boierimii și slujitorilor moldoveni în cadrul nobilimii ruse, prin obținerea titlului la proprietățile mobile și imobile din partea monarhului, a fost și alta – cu mult mai spinoasă și dificilă – efectuarea serviciului civil sau militar rus. O altă trăsătură constă în faptul că pe parcursul următoarelor decenii ale secolului al XVIII-lea nu vom putea găsi un alt exemplu similar de oferire în masă a titlului de

nobil ereditar al Imperiului Rus emigranților din Țara Moldovei. Pretendenții la acest titlu puteau să-l obțină exclusiv individual, în baza meritelor personale în slujba țării sau în urma examinării dosarului, la recomandarea pretendentului în baza deciziilor comisiilor guvernamentale, depuse la Departamentul Heroldiei. Decizia finală aparținea împăratului. În aceste condiții, majoritatea absolută a emigranților moldoveni, care au sosit în Rusia cu documentele ce afirmau apartenența lor la clasa dominantă a Țării Moldovei, puteau miza exclusiv la obținerea dvorenimii personale.

Un alt aflux al emigrației moldovenilor în Imperiul Rus și, totodată, al integrării lor în cadrul nobilimii ruse se referă la anii '20-'30 ai secolului al XVIII-lea. În ultimii ani ai domniei sale, Petru I atribuia multă atenție întăririi securității și apărării frontierei de sud a țării. În acest scop, s-a început construcția așa-numitei linii de frontieră ucrainene [8, p. 69]. Urmarea dispoziției monarhului, s-a pornit completarea regimentelor de cavalerie ale miliției de frontieră. Alături de veterani ai armatei din guberniile Kiev și Azov, în cadrul lor au fost înscrși „ofițeri și ostași de rând din moldoveni, care s-au stabilit cu traiul în Ucraina și sunt buni de serviciul militar” [25, f. 76 verso].

Investigațiile efectuate de noi asupra dosarelor personale ale efectivului acestor regimente, păstrate în fondurile Arhivei Centrale Militare a Rusiei (or. Moscova), ne permit să constatăm că în anii '30 ai secolului al XVIII-lea emigranții din Țara Moldovei făceau serviciul militar în 16 din 20 de regimente existente ale miliției de frontieră [35, p. 110]. De menționat că unele din aceste regimente, cum este regimentul Kursk, au fost conduse de originari moldoveni [25, F. 248, inv. 7, d. 388, f. 663 verso].

Alături de formarea regimentelor de miliție de frontieră, Petru I a început completarea în sudul țării a noilor regimente de cavalerie ușoară – husarii. Urmare a acestei inițiative, pe numele general-gubernatorului Kievului Ivan Trubețkoi imediat au sosit o „mulțime de adresări din partea sârbilor, moldovenilor, muntenilor și altor popoare, de a fi înscrși în aceste formațiuni” [35, p. 113]. Circumstanțele politice și militare au contribuit la extinderea numărului de moldoveni înrolați în armata rusă. Ca rezultat, către a doua jumătate a anilor '30, alături de trei regimente de husari – sârb, georgian și unguresc, în care moldovenii prezentau de la 20 până la 35 la sută din numărul efectivului – a fost completat și regimentul moldovenesc de husari [35, p. 113].

Procesul emigrării moldovenilor în Rusia și înrolării lor în armata rusă s-a intensificat considerabil în timpul războiului ruso-turc din anii 1735-1739. Aceasta a adus la formarea mai multor unități militare compuse din originari ai Țării Moldove și altor popoare din regiune [35, p. 126]. După încheierea războiului, ele, „în semn de recunoștință pentru eforturile depuse pentru binele statului rus”, au fost menținute în cadrul armatei.

Privind constituirea formațiunilor militare na-

ționale în cadrul armatei sale ca o formă a titulării și ocrotirii popoarelor ortodoxe din Balcani, Țara Moldovei și Țara Românească, guvernul rus întreprindea diferite măsuri pentru integrarea lor socială și întărirea stării materiale. Spre exemplu, la 25 august 1740, Senatul Guvernamental, în baza ucazului imperial, a emis o dispoziție conform căreia: „Moldovenilor, ostașilor de rând și ofițerilor, li se permite procurarea și obținerea caselor și moșiilor în Ucraina, anterior solicitând de la ei jurământul de cetățenie” [27, p. 174]. Același document permitea moldovenilor, sosiți în Rusia, procurarea moșiilor și caselor fără „condiții de a se angaja în serviciul civil sau militar” [27, 174]. Plus la cele menționate, lor li se permitea deplasarea liberă în interiorul și în afara țării, dreptul de a procura bunuri mobile și imobile. Ei se bucurau de eliberarea de achitarea impozitelor de stat pe 3-5 ani [28, p. 85].

Următoarea perioadă în procesul de emigrație și de integrare a moldovenilor în societatea rusă se referă la a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În cea mai mare parte, acest proces a fost determinat de următorii factori obiectivi. Teritoriul de sud al Rusiei, fiind la frontieră cu Hanatul Crimeii și Imperiul Otoman, a fost aproape nepopulat și cel mai slab protejat. În perspectiva conflictelor politico-militare eventuale între aceste două state, a fost strict necesară întărirea securității lui și fortificarea cu noi cetăți și așezăminte militare. Întru realizarea acestei sarcini, a fost aplicată practica creării regimentelor compuse din grăniceri sârbi, efectuată de guvernul Austriei la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea.

Începutul înfăptuirii proiectului în viață l-a pus Ivan Horvat, colonel al regimentelor de husari ale armatei austriece. Lui i s-a pus sarcina de a completa din cadrul emigranților sosiți în Rusia din Imperiul Habsburgic două regimente de husari și două de panduri, câte 4 mii de slujitori în fiecare [29, nr. 9919]. Persoanelor nou-venite li se ofereau mai multe înlesniri din partea statului. Lor li se păstrau aceleași ranguri militare pe care le aveau în armata austriacă; pe lângă salarii lor li se dădeau în proprietate case și loturi de pământ. Spre exemplu, celor care dețineau rangul de căpitan li se acordau 100 de ari pentru familie; porucic – 80 de ari. Familiilor ostașilor de rând li se acordau de la 20 până 30 de ari [29, nr. 9921].

Regimentele lui I. Horvat s-au stabilit de-a lungul frontierei de sud-vest a Rusiei, între râulețele Amelnik și Kagarlák, până la revărsarea lor în râul Nipru. Această regiune a fost numită Noua Serbie. Paralel cu ea, a fost instituită și o altă așezare administrativ-teritorială, sub denumirea Slaveano-Serbia.

Înlesnirile și privilegiile economice și sociale oferite de către guvernul rus locuitorilor noilor așezări militare de la frontieră au sporit considerabil creșterea numărului de doritori din Țara Moldovei și alte regiuni din Balcani de a se stabili în Rusia. Ca urmare, mii de moldoveni, munteni, sârbi, muntenegri și alte etnii au exprimat do-

rința de a intra în slujba militară și de a se stabili cu traiul în unitățile teritoriale nou formate [31, d. 2a, f. 394-395]. Multiplele demersuri ale emigranților și circumstanțele politice și militare au determinat aprobarea în anul 1764 de către împărăteasa Ecaterina a II a planului de formare și dezvoltare a guberniei Novorosia. Punctul 4 al capitoului 3 din documentul menționat prescria: „A cele persoane care pe banii proprii vor aduce de peste hotare și vor angaja în serviciul militar rus oameni sănătoși, pregătiți și buni de slujbă vor fi remunerate și promovate în rang. Persoanele care vor aduce 300 de oameni vor primi rang de maior; pentru rangul de căpitan se cereau 150 de oameni; pentru locotenent – 80 de oameni etc.” [21, d. 1132, f. 3 verso-6].

Documentele timpului mărturisesc că majoritatea absolută din emigranții sosiți în Imperiul Rus din Țara Moldovei și angajați în serviciul militar s-au integrat complet în societatea nouă, întemeind numeroase dinastii ale familiilor militare ruse. Mulți din ei au intrat în istoria glorioasă militară a Imperiul Rus. De exemplu, întemeietorul unei dinastii militare, generalul Daniil Șuhanov (Șuhanu) a devenit erou al mai multor războaie din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Portretul lui, până în ziua de astăzi, se află în galeria eroilor din Palatul de Iarnă [21, d. 1132, f. 3 verso-6]. Fondatorii altor dinastii militare ruse au fost N. Bulațel, A. Bedreaga, I. Bejenuța, N. Izbaș, P. Nicorița și mulți alții [22, d. 2730, f. 20 verso-21, 68 verso-69; 23, cv. 273, d. 133, f. 45 verso-46; 50 verso-51; 24, d. 533, partea a 2-a 2, f. 49 verso-50; 30, p. 267-268].

A treia categorie de emigranți în Imperiul Rus din Țara Moldovei o constituiau clericii. Spre deosebire de primele două, ea a fost cea mai puțin numeroasă. Totodată, grație studiilor obținute în seminare și alte instituții teologice, cunoașterii, afară de limba maternă, a mai multor limbi străine, le-a oferit posibilitatea să se integreze cu mult mai ușor în societatea rusă, obținând, uneori, posturi înalte în ierarhia bisericească. Printre ei îl putem menționa pe arhimandritul Paisie de la mănăstirea Bisericieni din Roman, venit în Rusia odată cu Cantemir.

O altă persoană proeminentă din cadrul clerului ortodox moldovenesc este Anastasie Condoidi. Preot, apoi călugăr, marele cunoscător al limbilor greacă, latină și italiană a făcut studii la Padova. Contemporanii îl considerau un erudit, „un om cu cunoștințe profunde”. În anul 1711, după eșecul campaniei de la Prut, a plecat în Rusia împreună cu familia Cantemir. În anul 1720 este numit arhimandrit al mănăstirii Spaso-Iaroslavsk. După doi ani, cu numele de Afanasie, a fost numit la Catedrala eparhiei de Vologda și Belozersk. În acest post, în anul 1729, episcopul de Vologda și Belozersk, Afanasie, a pus bazele școlii confesionale slavo-ruse, care a devenit ulterior seminar teologic. A contribuit la înființarea de școli pentru copiii de preoți și dascăli. Mărturiile contemporanilor și documentele vremii vorbesc despre A. Condoidi ca despre un pătîmaș bibliofil. Astfel, doar în anul 1724, el a împrumutat spre lectură 63 de cărți de la

Biblioteca Muzeului Kunstkamera (devenită ulterior Biblioteca Academiei de Științe). Biblioteca lui personală număra mai mult de 900 de volume de istorie, filosofie, teologie, geografie, medicină și de alte științe. Pentru acele timpuri, o astfel de bibliotecă reprezenta nu numai o avere intelectuală, dar și o adevărată bogăție materială. La recomandarea lui Teofan Procopovici, în anul 1721, A. Condoidi a devenit membru permanent al Sfântului Sinod – organul ecleziastic suprem în Imperiul Rus până în anul 1918 [9, p. 63; 11, p. 132; 12, p. 40; 14, p. 54; 38, p. 94-95]. După calculele noastre, pe parcursul secolului al XVIII-lea, cel puțin 6 clerici moldoveni au fost ridicați la rangul de arhieru al Bisericii Ortodoxe Ruse.

A patra categorie erau negustorii, cea mai flexibilă și mobilă parte a migranților. Procesul integrării lor în societatea rusă a fost deloc ușor. Deseori, negustorii au fost folosiți de administrația militară locală și centrală în calitate de cercetași, spioni sau informatori despre acțiunile politice și militare efectuate în Crimeea, Imperiul Otoman, Polonia și Imperiul Habsburgic. O bună parte din ei deservea armata rusă în timpul campaniilor militare din timpul războaielor cu turcii și polonezii. În scopul protejării afacerilor lor comerciale, și chiar a vieții, mulți din ei se declarau de etnie greacă.

Cele menționate ne oferă posibilitatea să afirmăm faptul că procesul integrării emigranților din Țara Moldovei în societatea rusă a fost un fenomen complex și multidimensional. Diferite straturi sociale își aveau particularitățile lor în procesul integrării. Totodată, spre deosebire de alte etnii, cum sunt ungurii, germanii, georgienii etc., integrarea moldovenilor a decurs cu mult mai rapid și natural. În cea mai mare parte, acest lucru se datorează factorului identității religioase și cunoașterii limbii bisericești-slavone. Considerăm că un al factor important ce stimula procesul integrării emigranților din Țara Moldovei în societatea rusă a fost conviețuirea lor în așezările militare de frontieră cu reprezentanții altor etnii. Un rol important în intensificarea acestui proces l-a jucat și serviciul militar comun în regimentele de cavalerie ușoară ale armatei ruse.

Note

¹ Așa erau numiți susținătorii lui Stanisław Leszczyński, regele Poloniei.

² Despre nemulțumirea sa față de compensația primită, Dimitrie Cantemir i-a relatat, într-o conversație particulară, ambasadorului austriac O. Pleier. Acesta, la rândul său, în raportul transmis la Viena comunica: „Când el (D. Cantemir – V. Ț.) a devenit după finalul nefericit al campaniei țarului, un refugiat, i-au fost atribuite doar 1000 de gospodării în Ucraina și 6000 de ruble anual pentru întreținere. Boierii și polcovnicii lui, din care unii au pierdut câte 2000–3000 de gospodării au primit doar câte 300–400, din care erau populate în realitate de-abia 70–80, iar unele dintre acestea mai erau ciuntite și de vecinii ruși [moșieri]. Polcovnicii primesc doar 50 de ruble anual și sunt nevoiți să-și vândă caii, îmbrăcămintea și ar-

mele ca să poată trăi” [1, p. 32-43; 25, F. 32, inv. 5, d. 7, f. 30; 32, p. 18].

³ Cât privește soarta de mai departe a lui Ion Neculce și aliaților lui vezi [5, p. 80-88].

⁴ Pahomie (Șpakovski) s-a născut în primele zile ale lunii iulie 1672, într-o familie de nobili. A fost arhimandritul mănăstirii Bisericieni, cu hramul Bunei Vestiri, din orașul moldovenesc Roman. În 1711 a fost de partea lui Dimitrie Cantemir, susținând alianța politico-militară cu Rusia. După înfrângerea de la Stănilești a emigrat în Rusia împreună cu domnitorul și alte câteva mii de moldoveni.

Referințe bibliografice

1. Artamonov V. A., Constantinov V. Încercarea de trecere a lui Dimitrie Cantemir sub protectorat austriac în anul 1715. In: Revista de istorie a Moldovei. Nr. 1-2. Chișinău, 2001, p. 32-43.
2. Dragnev D. Domnitorii Țării Moldovei. Studii. Dimitrie Cantemir. Chișinău, 2005.
3. Ion Neculce. Letopisețul Țării Moldovei. Chișinău, 1991.
4. Russev E. M. Cronografia moldovenească din veacurile XV–XVIII. Chișinău, 1977, p. 362.
5. Tvircun V. Formational ways of Moldovan genesis in the Russian nobility of the 18-th century. In: Cogito. Vol. III Nr.1. March. București, 2011, p. 80-88.
6. Архив внешней политики Российской империи. Фонд. Сношения России с Сербией и Черногорией. 1751–1752 г. inv. 86/1, d. 2a, f. 394-395.
7. Бантыш-Каменский Д. Н. Энциклопедия знаменитых россиян. М., 2008.
8. Гербель Н. Изюмский слободской казачий полк. 1651–1765 гг. СПб., 1852.
9. Иваск У. Г. Частные библиотеки в России. In: Русский библиофил. СПб., 1911, № 3.
10. Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX в. (1719–1858 гг.). М., 1976.
11. Камкин А. В. Сельское приходское духовенство европейского Севера России в XVIII веке. In: Российская история. № 3. М., 2009.
12. Летопись Библиотеки Академии наук. СПб., 2006. Т. 1. 1714–1900 гг.
13. Лобанов-Ростовский А. Б. Русская родословная книга. Т. 1. СПб., 1895.
14. Майков Л. Н. Княжна Мария Кантемирова. In: Русская старина. Т. XXVII. М., 1897.
15. Миронов Б. Н. Социальная история России. Т. 1. СПб., 2000.
16. Мохов Н. А. Дружба ковалась веками. Кишинев, 1980.
17. Павлов-Сильванский Н. Государевы служилые люди. Происхождение русского дворянства. СПб., 1898.
18. Петров П. Н. История родов российского дворянства. Т. 2. М., 1991.
19. Письма и бумаги императора Петра Великого. Т. XI. Вып. 2. М., 1977.
20. Полное Собрание Законов Российской импе-

рии. Т. XIII. СПб., 1830.

21. Российский государственный военно-исторический архив, Ф. 1, inv. 1, d. 1132.

22. Российский государственный военно-исторический архив, Ф. 489, inv. 1, d. 2730.

23. Российский государственный военно-исторический архив, Ф. 52, inv. 1/194, св. 273, d. 133.

24. Российский государственный военно-исторический архив, Ф. 52, inv. 1/194, d. 533, partea 2.

25. Российский Государственный архив древних актов, Ф. 77, inv. 1, d. 4.

26. Русский Биографический Словарь. Т. 1. Аарон – Александр II. СПб., 1896.

27. Сенатский Архив. Т. 2. СПб., 1889.

28. Слабченко М. Военная служба в Малороссии XVIII столетия. In: Военно-Исторический Вестник. № 4. Киев, 1913.

29. Фельдмаршал граф Б. П. Шереметев. Военно-походный журнал 1711–1712 гг. / Под ред. Мышлаевского А. З. СПб., 1898.

30. Цвиркун В. И. Витражи. Chișinău. 2006.

31. Цвиркун В. И. Ион Некулче в России. In: Revista de istorie a Moldovei. Nr. 2 (14). Chișinău, 1993.

32. Цвиркун В. И. Легенды и вымыслы о жизни и деятельности Димитрия Кантемира в России. In: Revistă de istorie a Moldovei. Nr. 2(18). Chișinău: Știința. 1994.

33. Цвиркун В. И. Материалы относящиеся к истории молдавских семей, которые выехали с Дмитрием Кантемиром в Россию. In: Revista de istorie a Moldovei. Nr. 2. Chișinău, 2007.

34. Цвиркун В. И. Молдаване в русской армии в 1-й четверти XVIII в. In: Военно-исторический журнал, № 12. М.: Воениздат, 1984, p. 79-81.

35. Цвиркун В. И. Молдавские формирования в русской армии в первой половине XVIII века. Кишинев, 1988.

36. Цвиркун В. И. Пути формирования молдавских родов российского дворянства в XVIII веке. In: Историческое пространство. Проблемы истории стран СНГ. № 1. М., 2009, p. 36-45

37. Чистович И. А. Феофан Прокопович и его время. СПб., 1868.

38. Шишмарев В. Ф. Романские поселения на юге России. Л., 1975.

39. Энциклопедический Словарь. Брокгауз и Ефрон. Биографии. Т. 1. М., 1991.

References

1. Artamonov V. A., Constantinov V. Încercarea de trecere a lui Dimitrie Cantemir sub protectorat austriac în anul 1715. In: Revista de istorie a Moldovei. Nr. 1-2. Chișinău, 2001, p. 32-43.

2. Dragnev D. Domnitorii Țării Moldovei. Studii. Dimitrie Cantemir. Chișinău, 2005.

3. Ion Neculce. Letopisețul Țării Moldovei. Chișinău, 1991.

4. Russev E. M. Cronografia moldovenească din veacurile XV–XVIII. Chișinău, 1977.

5. Tvircun V. Formational ways of Moldovan genesis in the Russian nobility of the 18-th century. In: Cogito. Vol. III Nr.1. March. București, 2011, p. 80-88.

6. Arhiv vneshnei politiki Rossiyskoi imperii. Fond. Snoshenia Rossii s Serbiei i Chernogoriey. 1751–1752 gody. Opisi. 86/1, Delo 2a.

7. Bantsh-Kamenskiy D. N. Entsiklopedia zname-nitzh rossian. M., 2008.

8. Gerbeli N. Iziumskiy slobodskoi kazachiy polk. 1651–1765 gg. SPb., 1852.

9. Ivask U. G. Chastnye biblioteki v Rossii. In: Russkii bibliofil. SPb., 1911, № 3.

10. Kabuzan V. M. Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoi i Hersonskoi gubernii) v XVIII – per-voi polovine XIX vekov. (1719–1858 gg.). M., 1976.

11. Kamkin A. V. Seliskoe prihodskoe duhovenstvo evropeiskogo Severa Rossii v XVIII veke. In: Rossiyskaia istoria. № 3. M., 2009.

12. Letopisi Biblioteki Akademii nauk. SPb., 2006. T. 1. 1714–1900 gg.

13. Lobanov-Rostovskii A. B. Russkaia rodoslovnaia kniga. T. 1. SPb., 1895.

14. Maikov L. N. Kneajna Maria Kantemirova. In: Russkaia starina. T. XXVII. M., 1897.

15. Mironov B. N. Sotsialinaia istoria Rossii. T. 1. SPb., 2000.

16. Mohov N. A. Drujba kovalasi verami. Chișinău, 1980.

17. Pavlov-Silivanskii N. Gosudarevy slujilye liudi. Proishojdenie russkogo dvoreanstva. SPb., 1898, p. 220-234.

18. Petrov P. N. Istoria rodov rossiiskogo dvorianstva. T. 2. M., 1991.

19. Pisima I Bumagi imperatora Petra Velikogo. T. XI, Vyp. 2. M., 1977.

20. Polnoe Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii. T. XIII. SPb., 1830.

21. Rossiyskii gosudarstvennyi voenno-istoricheski arhiv, F. 1, inv 1, d. 1132.

22. Rossiyskii gosudarstvennyi voenno-istoricheski arhiv, F. 489, inv. 1, d. 2730.

23. Rossiyskii gosudarstvennyi voenno-istoricheski arhiv, F. 52, inv 1/194, sveazka 273, d. 133.

24. Rossiyskii gosudarstvennyi voenno-istoricheski arhiv, F. 52, inv 1/194, d. 533, partea 2.

25. Rossiyskii gosudarstvennyi arhiv drevnih aktov, F. 77, inv 1, d. 4.

26. Russkii Biograficheski Slovari. T. 1. Aaron – Alexandr II. SPb., 1896.

27. Senatskii Arhiv. T. 2. SPb., 1889.

28. Slabchenko M. Voennaia slujba v Malorossii XVIII stoletia. In: Voенно-Iсторический vestnik. № 4. Kiev, 1913.

29. Felidmarshal graf B. P. Sheremetev. Voенно-po-hodnyi jurnal 1711–1712 godov / Pod redaktsiei Myshlaevskogo A. Z. SPb., 1898.

30. Tsvircun V. I. Vitralii. Chișinău, 2006.

31. Tsvircun V. I. Ion Nekulche v Rossii. In: Revista de istorie a Moldovei. Nr. 2 (14). Chișinău, 1993.

32. Tsvircun V. I. Legendy i vymysly o jizni i deiatelnosti Dimitria Kantemira v Rossii. In: Revistă de istorie a Moldovei. Nr. 2(18). Chișinău: Știința, 1994.

33. Tsvircun V. I. Materialy odnosiasiesea k istorii moldavskih semei, kotorye vyehali s Dmitriem Kante-mirom v Rossiu. In: Revista de istorie a Moldovei. Nr. 2. Chișinău, 2007.

34. Tsvircun V. I. Moldavane v russkoi armii v 1-oi chetverti XVIII veka. In: Voенно-istoricheskii jurnal, № 12. M.: Voenizdat, 1984, p. 79-81.

35. Tsvircun V. I. Moldavskie formirovaniya v russkoi armii v pervoi polovine XVIII veka. Kishinev, 1988.

36. Tsvircun V. I. Puti formirovaniya moldavskih rodov rossiiskogo dvorianstva v XVIII veke. In: Istoricheskoe prostranstvo. Problemy istorii stran SNG. № 1. M., 2009, p. 36-45.

37. Ghistovichi I. A. Feofan Prokopovichi I ego vremea. SPb., 1868.

38. Shishmariov V.F. Romanskie poselenia na Iuge Rossii. L., 1975,

39. Entsiklopedicheski Slovari. Brokgauz i Efron. Biografii. T. 1. M., 1991.

Victor Țvircun (Chișinău, Republica Moldova). Doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar, coordonator al Secției Științe Umanistice și Arte al Academiei de Științe a Moldovei.

Виктор Цвиркун (Кишинев, Республика Молдова). Доктор хабилитат педагогике, профессор университета, координатор Секции гуманитарных наук и искусства Академии наук Молдовы.

Victor Tsvirkun (Chisinau, Republic of Moldova). Habilitation in Pedagogical studies, University Professor, Coordinator of the Department of Humanities and Arts of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: tvircun_victor@yahoo.com

Александр ПОНОМАРЕВ

СВЕДЕНИЯ О ЦЕРКВЯХ ДНЕСТРОВСКО-БУГСКОГО МЕЖДУРЕЧЬЯ КОНЦА XVIII В.

Rezumat

Considerațiuni despre bisericile din interfluviul Bug și Nistru la sfârșitul secolului al XVIII-lea

În articol este publicat documentul de arhivă care prezintă datele despre înființarea bisericilor în Ucraina Hanească în anii 1760–1790. Se analizează problema datării ridicării construcțiilor bisericilor, insuficiența bazei izvoristice, se menționează importanța cercetării complexe a tematicii date.

Cuvinte-cheie: Ucraina Hanească, biserici, mitropolia din Proilavia, gramote.

Резюме

Сведения о церквях Днестровско-Бугского междуречья конца XVIII в.

В данной статье вводится в научный оборот документ, в котором освещается время постройки церкви в Ханской Украине в 1760–1790-х гг. Рассматривается проблематика датировки основания храмов, подчеркивается недостаточность источниковедческой базы, отмечается важность комплексного исследования данной проблематики.

Ключевые слова: Ханская Украина, церкви, Проилавская митрополия, грамоты.

Summary

Information of churches in the area between the rivers of Dniester and Bug at the end of the XVIII century

The article introduces an archival document, which highlights data about the construction of churches in Khan Ukraine in 1760s – 1790s. The issues of dating the construction of the church buildings, lack of a source base, the importance of a complex research of the topic are analysed.

Key words: Khan Ukraine, church, Proilavskaya archdiocese, letters.

В фонде V (Одесское общество истории и древностей) Института рукописи Национальной библиотеки им. В. И. Вернадского Академии наук Украины (далее – ИР НБУВ) в рукописных сборниках, где отложились копии середины XIX в. документов различного времени, но в основном XVIII в., среди прочего хранятся две «Ведомости...» о церквях Ханской Украины (Голта, Дубоссары, Балта, Ананьев и др.).

Одна «Ведомость...» показывает состояние церкви после 18 сентября 1794 г. и после 20 апреля 1795 г. и, соответственно, имеет больше записей о времени постройки храмов, чем другая нижеуказанная. Вторая «Ведомость...», составленная на основании консисторского указа от 18.09.1794 г., охватывает период до апреля 1795 г., поскольку в тексте встречаются все же сведения о церквях и за 1795 г.